

filosofische standpunten in Nederlands ontwikkelingsbeleid

Een reconstructie van de positie van de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid met de posities van Rawls en Pogge.

Bachelorscriptie wijsbegeerte, Eindversie

Paul Knoppers

3242080

29 juni 2011

docent: Dr. Jos Philips

Samenvatting

De WRR heeft in 2010 een rapport uitgebracht “*Minder pretentie, meer ambitie*” met een kritische analyse en aanbevelingen voor de Nederlandse bijdrage aan ontwikkelingshulp. In het WRR-rapport wordt geen verband gelegd tussen de morele motieven van ontwikkelingshulp en de doelstellingen. In dit essay onderzoek ik of er een expliciet verband tussen morele motieven en de doelstellingen gemaakt kan worden waarmee een criterium geformuleerd kan worden om te bepalen wanneer de hulp voldoende is. Ik reconstrueer de filosofische standpunten in de doelstellingen van de WRR met de posities van Rawls en Pogge. Mijn kritiek op de WRR is dat ze zelf geen norm formuleert om te toetsen of de hulp die gegeven wordt genoeg is. Als we de internationale hulp, en de Nederlandse hulp als onderdeel daarvan, toetsen aan de normen van Rawls en Pogge, blijkt de hulp niet voldoende te zijn. Een laatste punt van kritiek op het advies van de WRR is dat de negatieve plicht van de rijke landen om maatregelen te nemen tegen het klimaatprobleem, nu aan de doelstellingen van de ontwikkelingshulp wordt toegevoegd, zonder daar budget voor toe te kennen.

Trefwoorden:

WRR, Rawls, Pogge, Ontwikkelingshulp, Cutoff point

Inhoudsopgave

1. Inleiding	7
2. De doelstellingen van de WRR	9
3. Rawls	11
3.1. De positie van Rawls, The Law of Peoples	11
3.2. De reconstructie van de positie van de WRR met Rawls' positie	13
4. Pogge	17
4.1. De positie van Pogge, de kosmopolitische positie	17
4.2. De reconstructie van de positie van de WRR met Pogges positie	18
5. Kritiek op de WRR adviezen	22
5.1. Rawls' cutoff point wordt niet gehaald	22
5.2. Negatieve plicht bij klimaatverandering	23
6. Conclusie	25
Literatuurlijst	27

1. Inleiding

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) is een onafhankelijk adviesorgaan van de regering dat adviseert over toekomstige ontwikkelingen die van groot maatschappelijk belang zijn. De WRR heeft in 2010 een rapport uitgebracht met een kritische analyse en aanbevelingen voor de Nederlandse bijdrage aan ontwikkelingshulp. De titel van het rapport over ontwikkelingshulp is *Minder pretentie, meer ambitie*.¹ De raad ziet de noodzaak voor een kritische analyse van ontwikkelingshulp omdat ontwikkelingshulp niet altijd effectief blijkt te zijn, internationale verhoudingen wijzigen met de opkomst van nieuwe grote economieën en omdat beleid op thema's zoals klimaat, veiligheid, voedsel, migratie en financiële stabiliteit grote invloed hebben op de ontwikkelingskansen voor arme landen.² Inmiddels zijn de adviezen van de WRR voor een groot deel overgenomen in de besluiten van het kabinet van november 2010 om minder landen ontwikkelingshulp te geven en om de hulp meer te richten op de structurele economische ontwikkeling van landen, en minder op armoedebestrijding.

De WRR besteedt in zijn rapport over ontwikkelingshulp een paragraaf aan filosofische onderbouwing van de motieven van ontwikkelingshulp, maar beperkt zich tot het geven van een overzicht van een aantal filosofische standpunten en tot de conclusie dat er twee motieven zijn om hulp te geven, ten eerste morele motieven en ten tweede eigenbelang. De WRR formuleert geen expliciet verband tussen een van de behandelde filosofische posities en de eigen doelstellingen. Dat is jammer, want de politieke discussie over ontwikkelingshulp is vaak beperkt tot praktische onderwerpen zoals of ontwikkelingshulp wel echt helpt, en de discussie over hoeveel hulp we moeten geven, wordt afgedaan met het feit dat wij meer geven dan andere landen. Dat de motieven voor ontwikkelingshulp moreel van aard zijn, zoals de WRR zelf ook aangeeft, betekent dat er niet volstaan kan worden met budgettaire vergelijkingen als criterium of de rijke landen genoeg doen. Juist een adviesorgaan zoals de WRR had een meer fundamentele discussie kunnen uitlokken over de vraag waarom we eigenlijk ontwikkelingshulp geven en wanneer we genoeg hulp geven. De morele vraagstukken laat de WRR over aan de politiek. Desondanks weet de WRR wel een aantal gevoelige onderwerpen aan te kaarten, met name de rol die de rijke landen spelen bij het veroorzaken van armoede in de wereld.

¹ WRR, *Minder pretentie, meer ambitie: ontwikkelingshulp die verschil maakt*, Amsterdam University Press, jan 2010 (hierna afgekort met WRR)

² WRR p. 5

In dit essay wil ik nagaan of de filosofische standpunten in de doelstellingen van de WRR te reconstrueren zijn, en als dat lukt, of er een expliciet verband tussen morele motieven en de doelstellingen gemaakt kan worden waarmee een criterium geformuleerd kan worden om te bepalen wanneer de hulp voldoende is.

De filosofische posities die te reconstrueren zijn uit de analyse van de doelstellingen van de WRR zijn die van Rawls en Pogge. Dit zijn twee van de belangrijkste filosofen op het gebied van politieke rechtvaardigheids- en verdelingsvraagstukken. Rawls als vertegenwoordiger van de liberale positie en Pogge van de kosmopolitische positie³. Het is interessant dat beide filosofen herkenbaar terugkomen in de reconstructie, omdat ze fundamenteel verschillen in hun benadering. Ik zal proberen aan te tonen dat de doelstellingen van de WRR het best aansluiten bij de liberale positie van Rawls. Het criterium dat Rawls hanteert voor wanneer voldoende hulp gegeven wordt, is door hem vastgelegd in een cutoff point.

In de volgende paragrafen staan eerst de drie doelstellingen van de WRR en heel kort de verschuivingen in het beleid die de WRR adviseert. Dat zijn verschuivingen van der eerste doelstelling naar de tweede doelstelling, dus van directe armoedebestrijding naar zelfredzaamheid, en een bundeling van de hulp naar een beperkter aantal landen. Daarna geef ik een korte beschrijving van de posities van Rawls en laat daarna zien hoe sterk de overeenkomst is met de positie van de WRR. Ik doe hetzelfde met de positie van Pogge, die verschillend is van de positie van de WRR maar toch opvallende overeenkomsten heeft. Eerst geef ik een korte inleiding op de kosmopolitische positie van Pogge. Daarna behandel ik de overeenkomst op drie belangrijke punten tussen Pogge en de WRR. Dit zijn ten eerste de Purely Domestic Poverty Thesis (PDPT), ten tweede de schadelijke rol van de rijke landen ten opzichte van de arme landen en ten derde de vormgeving van internationale coördinatie. Tenslotte geef ik kritiek op de WRR. De kritiek richt zich op twee onderwerpen. Op het feit dat het cutoff point van Rawls niet wordt bereikt met het voorgestelde beleid, en op de negatieve plicht om arme landen te helpen in relatie tot de negatieve plicht die bestaat voor klimaatproblemen. Bij het klimaatprobleem verandert het eigenbelang van een motief dat voor draagvlak kan zorgen, in een extra doelstelling die concurreert met de andere doelstellingen van ontwikkelingshulp. Tenslotte volgt de paragraaf met conclusies.

³ De termen "liberaal" en "kosmopolitisch" zijn geen tegengestelden van elkaar. Er bestaan posities die tegelijk liberaal en kosmopolitisch zijn. Ik gebruik deze termen hier om aan te geven waar de nadruk in de positie van beide filosofen ligt, in het besef dat dit brede begrippen zijn.

2. De doelstellingen van de WRR

De WRR noemt in haar rapport “Minder pretentie, meer ambitie” drie doelstellingen van de Nederlandse ontwikkelingshulp. De drie doelstellingen zijn:

1. *concrete armoedebestrijding en de verbetering van levensomstandigheden, gericht op het hier en nu. Een groot deel van de ontwikkelingshulp is hier op gericht, en deze vorm van hulp heeft ook een breed draagvlak in de Nederlandse samenleving. Veel burgers, zo blijkt, raken steeds meer persoonlijk bij dit soort hulp betrokken en nemen zelf initiatieven. De rol van de overheid daarbij is beperkt. Ze kan faciliteren dat de betrokkenen erachter kunnen komen wat ze het beste kunnen doen en hoe ze dat aan kunnen pakken. De overheid kan bovendien proberen te voorkomen dat Afrika een speeltuin wordt van onverantwoord hobbyisme. [...]*
2. *De tweede doelstelling van ontwikkelingshulp is ontwikkeling gericht op structurele verbeteringen in landen door duurzame economische bedrijvigheid. Daarvoor zijn een effectieve overheid die een faciliterende rol kan spelen en een voldoende stabiel maatschappelijk klimaat de belangrijkste randvoorwaarden. Hulp die zich ten doel stelt landen zelfredzaam te maken, is verre van eenvoudig om te geven. [...] De positieve effecten van de verleende hulp moeten bovendien groter zijn dan de nadelige, zoals het creëren van hulpafhankelijkheid of het bestendigen van neopatrimoniale structuren.*
3. *De derde belangrijke doelstelling van ontwikkelingshulp is het bijdragen aan mondiale publieke goederen (global public goods). Daarbij is ook ons eigenbelang evident: nationale doelstellingen voor klimaat, voedsel, energie en veiligheid zijn niet te realiseren zonder actieve bijdragen van andere landen, en moeten op supranationaal niveau (regionaal en mondiaal) gecoördineerd worden. Hier is het probleem vooral dat het nog maar moeilijk lukt daar adequate vormen voor te vinden, en dat Nederland geen grote speler is.⁴*

In haar advies pleit de WRR voor een verschuiving van de eerste naar de tweede doelstelling. Teveel van de huidige inzet gaat naar armoedebestrijding en slechts 10% gaat naar hulp die gericht is op structurele economische ontwikkeling. Ontwikkeling moet als doelstelling voorop staan.⁵ In zijn advies pleit de WRR ook voor het terugbrengen van het aantal landen

⁴ WRR p. 278

⁵ WRR p. 278

dat Nederland helpt. In plaats van 36 landen zou Nederland zich moeten richten op 10 landen⁶. De voordelen daarvan zijn dat Nederland dan beter in staat is kennis op te bouwen van die landen en dus effectiever kan helpen. Het tweede voordeel is dat er minder donoren per land zullen zijn, wanneer andere landen ook hun hulp gaan bundelen.

⁶ WRR p. 223

3. Rawls

In dit hoofdstuk ga ik eerst in op de positie van Rawls, waarna ik de positie van de WRR reconstrueer aan de hand van de hierboven weergegeven doelstellingen van de WRR. Daarna ga ik in hoofdstuk 4 in op de overeenkomsten met de positie van Pogge.

3.1. De positie van Rawls, *The Law of Peoples*

Rawls werkt zijn ideeën over rechtvaardigheid in een context van internationale verhoudingen uit in zijn boek “*The Law of Peoples*”⁷. Hierin onderzoekt Rawls hoe de inhoud van een *Law of Peoples* ontwikkeld kan worden vanuit een liberaal idee van rechtvaardigheid. Het grote kwaad in de geschiedenis van de mensheid, zoals oorlog en onderdrukking, religieuze vervolging en armoede, zijn volgens Rawls het gevolg van politieke onrechtvaardigheid. Door rechtvaardig of in ieder geval fatsoenlijk sociaal beleid en vooral door rechtvaardige instituties te realiseren, kunnen de ergste vormen van politieke onrechtvaardigheid geëlimineerd worden, waardoor uiteindelijk het grote kwaad zal verdwijnen⁸. Rawls onderzoekt vanuit het idee van een sociaal contract welke principes een samenleving van liberale en fatsoenlijke volken zou moeten en zou kunnen accepteren als onderlinge gedragsregels voor volken. Net als in “*A Theory of Justice*”⁹ hanteert hij het gedachte-experiment van mensen die achter een sluier van onwetendheid moeten kiezen. In *The Law of Peoples* zijn deze mensen de vertegenwoordigers van volken.

Rawls benoemt acht principes van rechtvaardigheid tussen vrije en democratische volken die samen de basisverklaring van de *Law of Peoples* moeten vormen. Als laatste van deze acht principes stelt Rawls dat volken een “*Duty of assistance*” hebben voor volken die belast zijn met onfortuinlijke omstandigheden die ze ervan weerhouden om een rechtvaardig of fatsoenlijk politiek en sociaal regime te hebben.¹⁰

Voor Rawls is bij het verlichten van het lijden en de lasten van de armen niet gelijkheid het doel, maar dat de minst bedeelden een waardevol en vrij leven kunnen leiden¹¹. Wanneer de instituties eenmaal op hun plaats zijn, is verdere hulp om een meer egalitair principe te realiseren niet meer noodzakelijk. Dit noemt Rawls het “*cutoff point*” van de *duty of*

⁷ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002.

⁸ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 6 en 7)

⁹ Rawls J., *A Theory of Justice*, Harvard University Press, 1971

¹⁰ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 37)

¹¹ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 114)

assistance.¹² Rawls heeft twee redenen om een absoluut doel te willen. Ten eerste is er de praktische reden dat een absoluut doel eindig is. Er hoeft niet steeds opnieuw verdeeld te worden wanneer er een verschil in rijkdom optreedt. Maar meer fundamenteel is het uitgangspunt van Rawls dat voor het ontwikkelen van een law of peoples er geen geschikte morele en zeker geen geschikte utilistische principes van toepassing zijn. Geen volk zal volgens Rawls bereid zijn om als basisprincipe het eigen verlies te beschouwen als gecompenseerd door de winst van andere volken. Het cutoff point van Rawls is daarom niet gebaseerd op een rechtvaardigheidsprincipe dat kan leiden tot verregaande herverdeling tot dat principe gerealiseerd is. Rawls streeft naar een Law of peoples die de basis kan zijn voor een samenleving van volken. In de zoektocht naar de regels die in die situatie geldig zijn, wijst hij morele basisprincipes ook af als leidend principe, omdat hij juist op zoek is naar een kader waarin een verscheidenheid aan principes kan voorkomen. Rawls verwacht namelijk dat de volken die betrokken zijn bij het opstellen van de geldende principes van de Law of Peoples, een grote verscheidenheid aan cultuur en tradities zullen hebben en daarmee een grote verscheidenheid aan “comprehensive doctrines”. De vertegenwoordigers van de volken zullen voor hun eigen volk de onafhankelijkheid en gelijkheid willen waarborgen. Daarom zal volgens Rawls geen vertegenwoordiger kiezen voor een utilistisch principe, op basis waarvan de verdiensten van het eigen volk naar een ander volk zou verdwijnen. Elk volk maakt zijn eigen keuzes, wel of niet sparen bijvoorbeeld, en elk volk is zelf verantwoordelijk voor de consequenties van die keuze. Een utilistisch principe zou die onafhankelijkheid en zelfstandigheid ondermijnen.¹³

Rawls is er van overtuigd dat goede instituties leiden tot politieke rechtvaardigheid en dat zal leiden tot welvaart¹⁴. Zelfs een land dat beschikt over weinig of geen natuurlijke rijkdommen, zal met de juiste instituties welvarend worden. Volken hebben daarom niet de plicht om meer te doen voor landen die in nood verkeren dan om te helpen goede instituties op te bouwen. Voor Rawls is er duidelijk een getrapte aansturing tussen de internationale en binnenlandse politiek. Landen zijn autonoom en het ene land heeft niet het recht in te grijpen in een ander land. Elk volk is vrij en verantwoordelijk om haar eigen beslissingen te nemen.¹⁵ De regels die gelden voor burgers onderling, gelden dus alleen in de binnenlandse situatie, maar niet over de grenzen heen. Dit is een essentieel verschil met Pogge, voor wie het individu centraal

¹² J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 119)

¹³ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 13, 60, 85)

¹⁴ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 108)

¹⁵ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 118)

staat en nationaliteit of landsgrenzen geen invloed hebben op de vergelijking van de positie van individuen. Voor Rawls is het uiteindelijke doel van een maatschappij om volkomen rechtvaardig en stabiel te worden¹⁶. Daarna is er geen verdere reden om ongelijkheden tussen volkeren of tussen individuen van verschillende volken op te heffen. Verschillen tussen individuen zijn een binnenlandse kwestie voor Rawls.

Dat Rawls verschillen tussen individuen een binnenlandse kwestie vindt, heeft te maken met het belang dat hij hecht aan autonomie en tolerantie vanuit zijn liberale positie. Een belangrijk uitgangspunt voor Rawls is dat gegeven de grote mate van pluralisme er onenigheid zal bestaan tussen volkeren over wat de meest redelijke politieke denkbeelden over rechtvaardigheid zullen zijn. Het is niet de bedoeling om niet-liberale volken door sancties te dwingen om liberaal te worden. Het is zelfs nodig dat de liberale volken de niet liberale volken behandelen als gelijkwaardige leden in de samenleving van volken¹⁷. Er zijn meerdere acceptabele, fatsoenlijke manieren om een samenleving in te richten. Een liberaal volk dat eist dat andere volken ook liberaal zijn, stelt een eis die niet strookt met het liberale ideaal van tolerantie voor andere meningen.

Het gevolg van het belang dat Rawls aan tolerantie voor volken hecht, is dat de mensenrechten in het internationale verband een veel beperktere rol spelen voor Rawls dan rechten die burgers hebben in een constitutionele democratie¹⁸. Ze zijn bedoeld om een afbakening te geven van wat een acceptabele vorm van samenwerking is tussen vrije en gelijke volken in de internationale politiek.

3.2. De reconstructie van de positie van de WRR met Rawls' positie

In deze paragraaf wil ik aantonen dat de WRR dezelfde liberale positie inneemt als Rawls. Rawls' duty of assistance vult de WRR op dezelfde manier in als Rawls. De manier om landen te helpen is om de instituties te helpen ontwikkelen waarna er verder geen plicht is om een meer egalitair principe na te streven. Ook geldt zowel voor Rawls als de WRR dat elk volk autonoom is en zijn eigen keuzes mag maken en daar verantwoordelijk voor is en dat de rijke landen dat moeten respecteren.

¹⁶ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 119)

¹⁷ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 59)

¹⁸ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 78)

De eerste twee doelstellingen van ontwikkelingshulp voor de WRR zijn armoedebestrijding en het zelfredzaam maken van landen. De WRR pleit ervoor minder aan directe armoedebestrijding te doen en meer aan het zelfredzaam maken van landen. De gerichtheid op de structurele maatregelen en niet op de armoedebestrijding wordt door de WRR benadrukt. Volgens de WRR moet armoedebestrijding “niet als mantra” functioneren en de armen hoeven “niet per se overal en altijd direct van de hulp te profiteren”¹⁹. Voor zelfredzaamheid is een effectieve overheid nodig en duurzame economische bedrijvigheid. Om dat te bereiken wil Nederland zich inzetten op die gebieden waar ze sterk in is en dat zijn naast landbouw, water, de bestrijding van hiv/aids, ook de rechtstaat, en het versterken van de civil society of steun bij de vormgeving van regionale verbanden.²⁰ Hierin is duidelijk, met name bij de laatste drie gebieden, de gerichtheid op het versterken van de instituties te zien. De manier waarop de WRR landen zelfredzaam wil maken, is gelijk aan het idee van Rawls over hoe landen zich autonoom kunnen ontwikkelen wanneer de juiste instituties geïnstalleerd zijn. Dit blijkt ook uit de toelichting bij het standpunt van de WRR dat aandacht nodig is *[..]voor goed functionerende en stabiele markten, coördinatie tegen belastingontduiking, migratiebeleid, kennisoverdracht en –deling, een ontwikkelingsvriendelijk handelsregime en beleidsruimte voor landen om hun eigen ontwikkelingstrajecten uit te zetten.*²¹

De beschrijving van de WRR van wat onder “ontwikkeling” in ontwikkelingshulp verstaan moet worden, maakt ook duidelijk hoe goed de standpunten van de WRR in Rawls’ positie passen. Ontwikkeling is een bewuste versnelling van modernisering en modernisering wordt aangeduid met *het tot stand brengen van een goed [...]economisch systeem, ingebed in internationale handelsrelaties, een overheidssysteem dat in staat is essentiële diensten op het terrein van onderwijs, gezondheidszorg, huisvesting en veiligheid te (helpen) realiseren, een politiek systeem dat zorgt voor collectieve besluitvormingsprocessen die ertoe leiden dat burgers zich verbonden voelen met elkaar [...]*. Daarnaast wordt benadrukt dat de definitie gelezen moet worden als een schets van richtinggevende noties, en niet als een precies institutioneel schema. Het is volgens de WRR afhankelijk van de geschiedenis van een land wat wel en niet werkt en bijvoorbeeld de keuze voor een open politieke samenleving hoeft niet per se de vorm van een representatieve democratie te krijgen²². Zowel de gerichtheid op de instituties als de ruimte die de landen krijgen om hun eigen bestuursvorm te kiezen, zijn

¹⁹ WRR 279

²⁰ WRR p. 13

²¹ WRR p. 246

²² WRR p. 62

gelijk aan op de manier waarop Rawls omgaat met volken die weliswaar niet liberaal zijn, maar die wel fatsoenlijke instituties hebben. Liberale volken moeten de fatsoenlijke volken volgens Rawls accepteren als gelijke, omdat volken hun eigen toekomst moeten kunnen bepalen en zelfbeschikking als een goed zien. Wederzijds respect tussen volken is zowel voor de WRR als voor Rawls van groot belang²³.

De derde doelstelling betreft de coördinatie van mondiale publieke goederen op regionaal en mondiaal niveau. De WRR signaleert dat voor het bereiken van de doelstellingen van mondiale goederen, een vorm van Global Governance van groot belang is. Zoals in de derde doelstelling wordt geconstateerd, zijn nationale doelstellingen voor klimaat, voedsel, energie en veiligheid niet te realiseren zonder actieve bijdragen van andere landen, en moeten op supranationaal niveau (regionaal en mondiaal) gecoördineerd worden. De vorm van die coördinatie kan volgens de WRR het best op regionaal niveau worden georganiseerd. Waar mondiale afstemming nodig is, kan die getraptd worden gecoördineerd. Vanwege de grote verschillen tussen landen, moet de coördinatie zo georganiseerd zijn dat landen voldoende beleidsvrijheid en soevereiniteit houden terwijl er tegelijkertijd gemeenschappelijk gehandeld kan worden. De WRR noemt de werkwijze binnen de EU als voorbeeld van dit soort “ondiepe integratie”²⁴.

De positie van Rawls over de soevereiniteit van volken in relatie tot dit type samenwerkingsverbanden en coördinerende organisaties, is dat wanneer ze tot wederzijds voordeel van de betrokken volken werken en wanneer de volken vrij zijn om gebruik te maken van de organisaties, ze acceptabel zijn voor de partijen die achter de sluiers van onwetendheid moeten kiezen voor een internationale structuur. Ook voor Rawls is de pluriformiteit van volken en de vrijheid en onafhankelijkheid een belangrijk principe van rechtvaardigheid. Tegelijkertijd moeten volken zich houden aan overeenkomsten en verdragen. Wanneer de coördinatie gericht is op het ontwikkelen van de juiste instituties en voorwaarden voor landen om eerlijk handel met elkaar te drijven, dan is dit een type coördinatie dat goed past in de uitgangspunten van Rawls.

Er zijn dus grote overeenkomsten te vinden tussen de positie van Rawls en de opvattingen in het WRR-rapport. Zowel Rawls als de WRR hechten veel waarde aan het vormen van

²³ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 61)

²⁴ WRR 244

instituties die landen zelfredzaam moeten maken. Ook is bij beide de overtuiging dat het niet aan de hulpverlener is om voor te schrijven hoe die instituties precies moeten worden ingevuld. Autonomie, tolerantie goede instituties en zelfredzaamheid zijn belangrijk.

4. Pogge

Ik heb al vastgesteld dat de positie van de WRR en Rawls op belangrijke punten sterk overeenkomen. Ondanks de verschillen in benadering tussen Rawls en Pogge, zijn er ook belangrijke standpunten van Pogge die overeenkomen met de standpunten van de WRR. De overeenkomsten met Pogge en de adviezen van de WRR zijn niet te herkennen in de formulering van de doelstellingen, maar wel op ander plaatsen in het WRR-advies.

4.1. De positie van Pogge, de kosmopolitische positie

Thomas Pogge heeft in tegenstelling tot Rawls een kosmopolitische positie. Voor Pogge heeft het kosmopolitisme drie kenmerken: *Ten eerste individualiteit: individuen of personen zijn de uiteindelijke eenheden van morele zorg, in tegenstelling tot bijvoorbeeld families, stammen, religieuze gemeenschappen of staten. De laatste kunnen alleen indirect eenheden van morele zorg zijn, ten behoeve van hun individuele leden of burgers. Ten tweede universaliteit: de status van ultieme eenheid van zorg is gelijk verbonden aan elk levend mens, niet alleen voor bepaalde subgroepen, zoals mannen, aristocraten, Ariërs blanken of moslims. Ten derde generaliteit: Deze speciale status heeft wereldwijde kracht. Mensen zijn de ultieme eenheden van zorg voor iedereen, niet alleen voor hun landgenoten, geloofsgenoten en dergelijke.*²⁵

Rawls formuleert het verschil tussen zijn theorie van Law of Peoples en een kosmopolitisch standpunt als volgt. *Het uiteindelijke belang van een kosmopoliet is het welzijn van een individu en niet de rechtvaardigheid van een maatschappij*²⁶. Voor Rawls gaat het centrale vraagstuk over sociale rechtvaardigheid en het politieke beleid van volken of staten in de institutionele wereldwijde context waarin die volken met elkaar interacteren.²⁷

Pogge zoekt niet zoals Rawls naar een rechtvaardigheidstheorie met principes die in een ideale situatie door fatsoenlijke staten geaccepteerd kunnen worden, maar naar een onderbouwing van de plicht om onrecht te herstellen en naar concrete mogelijkheden in de mondiale institutionele orde om onrecht te herstellen. Pogge analyseert met behulp van empirische gegevens de oorzaken van armoede en zoekt naar haalbare oplossingen voor de ergste armoede. Hij betoogt dat we weten dat handelswijze nu en in het verleden van de rijke landen de oorzaak is van de ellende in de arme landen. We mogen niet toestaan dat we op

²⁵ Pogge, Thomas W. "Cosmopolitanism and Sovereignty" *Ethics* 103 (1):48-75, 1992 (p48)

²⁶ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 119)

²⁷ Kok-Chor Tan. *Justice without borders*, Cambridge, Mass, University Press, 2004 (p21)

dezelfde manier blijven handelen en omdat we schuld hebben aan de ellende, hebben we ook een plicht om er iets aan te doen²⁸. En volgens Pogge kunnen we er ook iets aan doen, de rijke landen hebben genoeg middelen om de armoede te bestrijden. Waar Rawls uitgaat van een positieve plicht om te “helpen”, gaat Pogge uit van een negatieve plicht om schade te herstellen.

4.2. De reconstructie van de positie van de WRR met Pogges positie

Een eerste belangrijk punt van overeenkomst tussen Pogge en de WRR dat ik wil behandelen, is dat de Purely domestic poverty thesis (PDPT) die stelt dat de oorzaak van armoede alleen in de ontwikkelingslanden zelf ligt, niet juist is. De oorzaken van armoede liggen niet alleen in de arme landen zelf, maar de wereldwijde economische structuur speelt ook een belangrijke rol. De WRR benoemt dat ook. Het rapport bevat passages waarin armoede verklaard wordt door omstandigheden en de geschiedenis van landen, maar ook voldoende passages waaruit blijkt dat de oorzaken van armoede door kolonisatie, wereldmarkt, handelsbelemmeringen, en regionale omstandigheden ontstaan zijn. De WRR pleit voor een coherentiebeleid waarbij naast de landenrapportages ook de inzet op andere thema's duidelijk gemaakt wordt. Bijvoorbeeld hoe we omgaan met een regio in Afrika in termen van hulpgeld, migratie, kennis, handel en klimaat. En er is een pleidooi voor een nieuwe maatstaf voor de omvang van hulp. Niet meer het deel van het Nationaal inkomen dat wordt besteed aan hulp (0,7%), maar ook de Nederlandse inzet op voor ontwikkelingshulp relevante internationale regelgeving en publieke goederen.

Pogge maakt het verwijt aan Rawls dat hij wel uitgaat van de PDPT²⁹. Als dat zo is, zou daar een verschil tussen de positie van Rawls en de WRR bestaan. Dat is niet het geval. Mijn verklaring voor het feit dat Rawls geen oorzaken voor armoede buiten het eigen volk of land lijkt te zien, is dat hij uitgaat van een ideaaltheorie met de situatie waarin liberale en fatsoenlijke volken met elkaar een samenleving vormen. Voor die landen geldt voor Rawls als uitgangspunt dat er eerlijke handel gedreven moet worden door de volken, en dat ze zich aan verdragen en afspraken houden. Hij stelt dat de partijen richtlijnen op zullen zetten voor coöperatieve organisaties en voor eerlijke handel.³⁰ Daaruit blijkt dat Rawls oog heeft voor oorzaken die buiten de landen zelf liggen. Rawls benoemt ook de situatie dat wanneer coöperatieve organisaties zoals de wereldbank of een organisatie als de Verenigde Naties een

²⁸ Thomas W. Pogge, *Global Justice*, Malden MA, Blackwell Publishing, 2001 (p. 15)

²⁹ Thomas W. Pogge, “Assisting the global poor”, in D. Chatterjee (red.), *The ethics of assistance: morality and the distant needy*, Cambridge, Mass, Cambridge, Mass UP, 2004

³⁰ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 42)

onrechtvaardig distributief effect tussen volken hebben, een correctie zou moeten plaatsvinden bij het toepassen van de duty of assistance.³¹ Rawls ziet dus wel de noodzaak voor eerlijke handel en correctie van mechanismen die oneerlijke verschillen veroorzaken. Rawls beschrijft een samenleving van volkeren zoals die zou moeten zijn, zelfs in het tweede deel van zijn boek waarin hij de niet-ideale situatie beschrijft. Daarin gaat hij uit van volken die grotendeels voldoen aan het liberale ideaal en beschrijft hoe die zouden moeten omgaan met de “niet fatsoenlijke” volken. Pogge maakt wel aannemelijk dat de rijke landen schade aanbrengen en hebben aangebracht aan de armere landen en dat dus in werkelijkheid de voorwaarden van Rawls niet gerealiseerd worden. De wereldhandel is niet eerlijk. Op dit punt volgt de WRR dus het standpunt van Pogge, maar dat is niet per se in strijd met de positie van Rawls.

Een tweede belangrijk punt overeenkomst tussen Pogge en de WRR is de schadelijke rol van de rijke landen. Het gevolg van het bestaan van een internationale oorzaak van armoede, waarbij er duidelijk landen zijn aan te wijzen die profiteren en die de oorzaken in stand houden, leidt Pogge ertoe om een belangrijk moreel uitgangspunt voor het verlenen van hulp te benoemen. Het is niet alleen onze plicht om te helpen omdat wij het nu eenmaal veel beter hebben dan de armere landen, maar we zijn verplicht om te helpen omdat we zelf mede de veroorzaker zijn van veel ellende. De inrichting van de internationale instituties, de manier waarop rijke landen en multinationals het gebruik van grondstoffen monopoliseren en in het verleden aangebrachte schade zijn belangrijke oorzaken van de armoede in de wereld³². Er is dus niet alleen een positieve plicht tot hulp, maar ook een negatieve plicht om te voorkomen dat we schade aanrichten en om de aangerichte schade te beperken. De WRR onderschrijft de constatering van Pogge dat de rijke landen schade aanbrengen aan de arme landen. De constatering dat het westerse en ook het Nederlandse beleid de positie van arme landen ondermijnt, wordt door de WRR op verschillende plaatsen in het rapport erkend.³³ *Westers ontwikkelingsbeleid is vaak een januskop: we geven landen (financiële) steun, maar voeren tegelijkertijd beleid dat ontwikkeling kan ondermijnen. De centrale vraag zou dan ook moeten zijn hoe te voorkomen dat de positieve effecten van ontwikkelingshulp ondermijnd worden door negatieve gevolgen van beleid op andere gebieden zoals handels-, migratie- of milieubeleid.*³⁴ De vertaling naar een negatieve morele plicht wordt door de WRR heel

³¹ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 43)

³² T. Pogge, *Politics as usual, what lies behind the pro-poor rhetoric*, Cambridge UK, polity Press, 2010(p. 50 e.v.)

³³ WRR, p14, 156, 160, 162, 165, 230, 288

³⁴ WRR p195

voorzichtig geformuleerd. Bij de suggestie om het beleid aan te passen door maatregelen te nemen tegen mechanismen die schade veroorzaken in ontwikkelingslanden, wordt geschreven “*Of Nederland dat ook daadwerkelijk gaat doen, is uiteraard een politiek besluit. Daar kan en zal verschillend over gedacht worden*”³⁵. De constatering van het feit dat de rijke landen schade aanrichten, wordt vooral gebruikt als reden om ontwikkelingshulp om te vormen naar maatregelen die die schade voorkomen omdat dat effectiever is dan klassieke hulp. Er wordt niet expliciet gesproken over een negatieve morele plicht. Er is ook geen sprake van maatregelen om schade te herstellen. Maar ondanks de voorzichtige formulering is het besef van het aanrichten van schade heel duidelijk aanwezig. In dat besef ligt de overeenkomst van de ideeën van de WRR met die van Pogge.

Dat voor Pogge de individuen in de morele afweging voorop staan, wil niet zeggen dat de oplossingen voor armoedeproblemen geen institutionele kunnen zijn. Pogge doet een voorstel voor een wereldstaat waar soevereiniteit niet op één plaats is gebundeld, maar een aantal politieke eenheden van verschillend formaat, op het niveau van buurt, stad, provincie, staat, regio en wereldwijd.³⁶ Rawls ziet wel ruimte voor coöperatieve samenwerkingsverbanden en federaties van volken, maar een wereldstaat zal volgens hem leiden tot despotisme of tot een versnipperde staat die verscheurd wordt door conflicten omdat regio’s en volken hun politieke vrijheid en autonomie proberen terug te winnen. Het advies van de WRR om een getrapte vorm van “Global Governance” in te voeren, heeft in praktische zin grote overeenkomst met het idee van Pogge over mondiale coördinatie. Maar Pogge wil vanuit de kosmopolitische invalshoek bereiken dat de belangen voor elk individu even zwaar meetellen. Hij ziet de staat daarvoor als belemmering omdat de politieke identiteit die daaraan gekoppeld wordt, die gelijkheid in de weg staat.³⁷ Het WRR-advies lijkt meer gemotiveerd door een poging om ondanks de diversiteit en pluriformiteit van landen toch een adequate vorm van samenwerking te kunnen vinden en zoekt naar een manier waarop Nederland ook zijn eigen belangen kan realiseren. Die eigen belangen zijn steeds meer een mondiaal belang zoals het klimaatbelang. De mondiale benadering wordt niet gebaseerd op een morele belangenafweging op het niveau van individuen en het standpunt van de WRR is zeker niet kosmopolitisch.

Het is opvallend dat de positie van de WRR zo sterk overeenkomt met die van Rawls, niet kosmopolitisch is, maar toch ook elementen bevat van de positie van Pogge. Dat komt

³⁵ WRR230

³⁶ Pogge, Thomas W. “Cosmopolitanism and Sovereignty” *Ethics* 103 (1):48-75, 1992 (p58)

³⁷ Pogge, Thomas W. “Cosmopolitanism and Sovereignty” *Ethics* 103 (1):48-75, 1992 (p58)

doordat Rawls zijn *duty of assistance* weliswaar vorm geeft door institutionele maatregelen te treffen, maar daaronder een humanitair motief heeft. Uiteindelijk gaat het ook Rawls om het laten verdwijnen van de armoede en ellende. Rawls geeft zelf ook aan dat hij de doelstellingen van Pogge (en Beitz) accepteert van het behalen van liberale of fatsoenlijke instituties, veiligstellen van mensenrechten en het voorzien in basisbehoeften.³⁸ Zoals Kok Chor Tan constateert zijn de verschillen tussen de positie van Rawls en kosmopolitische benaderingen zoals die van Pogge, verschillen die bij korte termijn beleidsdoelstellingen niet hoeven te botsen.³⁹ De verschillen in benadering worden op de lange termijn duidelijk, wanneer er een cutoff point op basis van een rechtvaardige verdeling moet worden gedefinieerd. Voor Rawls hebben de kosmopolieten als Pogge dan het probleem dat er geen eind komt aan de herverdeling om verschillen in armoede op te lossen. Het is dus geen teken van een inconsequent beleid van de WRR dat elementen van verschillende filosofische stromingen herkenbaar zijn in het advies, eerder een teken dat de verschillen tussen Rawls en Pogge wellicht kleiner zijn dan ze in eerste instantie lijken.

³⁸ J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 116)

³⁹ Kok-Chor Tan. *Justice without borders*, Cambridge, Mass, University Press, 2004 (p23)

5. Kritiek op de WRR adviezen

Nu duidelijk is hoe goed de doelen van de WRR aansluiten bij de filosofische positie van Rawls, en op onderdelen ook bij Pogge, wil ik op een aantal onderdelen kritiek leveren op de standpunten van de WRR. Dit sluit aan bij kritiek van Pogge op Rawls en over de oorzaken van armoede in de wereld en wat dat voor gevolgen heeft voor de plicht om schade te herstellen, of armoede te voorkomen.

5.1. Rawls' cutoff point wordt niet gehaald

Het eerste punt van kritiek is dat in het advies van de WRR het cutoff point van de duty of assistance niet gehaald wordt. Om effectief hulp te kunnen bieden, adviseert de WRR om de hulp te focussen en de hulp terug te brengen van 36 naar 10 landen. Dat betekent dat 26 landen geen hulp meer zullen krijgen van Nederland. Nederland moet zich inzetten om andere landen zover te krijgen dat ze hun hulp ook gaan focussen en dat er ook voor de overgebleven 26 landen hulp komt. Maar de WRR constateert zelf al dat de internationale coördinatie daar nog niet goed genoeg voor is.⁴⁰ De society of peoples zoals Rawls hem beschrijft, functioneert niet. Er is geen gemeenschap van liberale en goed geordende volken met een gezamenlijke strategie die het bereiken van het cutoff point mogelijk maakt.

De WRR kiest ervoor de bestaande middelen effectiever in te zetten. Het doel is om landen zelfredzaam te maken, en door de inspanning te bundelen in tien landen bereik je dat doel beter dan wanneer je je weinig effectief richt op 26 landen. Dan is bundelen van de inspanning een logische keus. Maar er is een aanvullende morele vraag, namelijk of we wel genoeg doen. Zowel Rawls als Pogge zouden zeggen van niet. De WRR gaat vooral in op de vraag hoe de hulp moet worden gegeven en niet op de vraag over hoeveel en hoe snel hulp moet worden gegeven. Rawls geeft zelf ook niet zo expliciet antwoord op de vraag hoe snel de hulp moet leiden tot goede instituties. Pogge neemt een veel duidelijkere stelling in. De WRR haalt in zijn rapport aan dat Pogge het eerste Millennium Development Goal, (halvering van de armoede in 2015) een misdaad tegen de mensheid noemt, omdat deze doelstelling impliceert dat in 2015 de helft van de mensheid nog steeds in armoede 'mag' leven.⁴¹ Rawls benadert het probleem ook niet vanuit het standpunt van een enkel land, maar vanuit de samenleving van goed geordende volken. Maar Rawls zal zeker tot de conclusie komen dat de

⁴⁰ WRR (p. 129 en 282)

⁴¹ WRR (p. 39)

landen gezamenlijk niet voldoende doen om de arme landen te helpen. Zijn cutoff point wordt op deze manier niet bereikt.

5.2. Negatieve plicht bij klimaatverandering

Het tweede punt van kritiek betreft de doelstelling van klimaatverandering. De WRR zegt zelf het volgende over klimaatverandering: *Daarbij speelt allereerst een historisch opgebouwd probleem waar rijke landen volgens het principe ‘de vervuiler betaalt’ verantwoordelijk voor zijn, maar waar de arme landen vooral de prijs voor dreigen te gaan betalen. [...]* *Ontwikkelde landen die onder deze morele verantwoordelijkheid uit proberen te komen, krijgen een groot probleem, omdat het voor de toekomst van de hele mensheid daarnaast nodig is om zo snel mogelijk de verdere opwarming van de aarde te stoppen.*⁴²

Dat de klimaatproblemen veroorzaakt zijn door de rijke landen is voor iedereen duidelijk. Maar de landen die de meeste schade zullen ondervinden, zijn de zich ontwikkelende landen.⁴³ Daarbij zijn de maatregelen die wereldwijd genomen moeten worden veel goedkoper te nemen in de arme landen dan in de rijke landen. De aanbeveling van de WRR om de maatregelen te treffen in arme landen zijn dus heel begrijpelijk. Minder begrijpelijk is waarom de WRR de aanbeveling doet in het kader van de ontwikkelingshulp. De ontwikkelingshulp krijgt er zo een taak bij, maar die gaat ten koste van de middelen die voor ontwikkelingshulp beschikbaar zijn. De WRR adviseert dus in feite om een bezuiniging door te voeren.

Eigenbelang als motief kan het draagvlak voor maatregelen verhogen.⁴⁴ Maar het eigenbelang, dat de WRR een motief noemt voor ontwikkelingshulp, is hier geen motief maar een extra doel dat toegevoegd wordt aan de doelen van ontwikkelingshulp. Wanneer we het klimaatprobleem onderdeel maken van de doelstellingen van ontwikkelingshulp, hebben we een morele plicht om de investeringen voor het oplossen van het klimaatprobleem niet ten koste laten gaan van de investering in de ontwikkeling van de armere landen. Het principe “de vervuiler betaalt” dat volgens de WRR de rijke landen verantwoordelijk maakt en in het Kyoto-protocol dat in 2005 in werking is getreden nog een leidend principe was, wordt nu blijkbaar losgelaten. In de termen van Pogge is dit een schending van de negatieve plicht. Ook

⁴² WRR (p. 47)

⁴³ WRR (p. 48)

⁴⁴ WRR (p. 53)

voor Rawls zou deze handelswijze niet passen in de redelijke afwegingen van politieke principes die onderdeel zijn van een Law of Peoples⁴⁵.

⁴⁵ Zie J. Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002, (p. 86)

6. Conclusie

De positie van de WRR komt sterk overeen met de positie van Rawls. Uit de manier waarop de WRR arme landen wil helpen, blijkt dat de WRR en Rawls dezelfde liberale waarden van autonomie en tolerantie belangrijk vinden. Het belang van het inrichten van goede instituties is zowel voor Rawls als de WRR de manier om landen zelfredzaam te maken. Dat is het doel van ontwikkelingshulp en wanneer dat bereikt is, is er geen noodzaak tot verdere hulp.

De positie van de WRR is niet kosmopolitisch. Maar de WRR heeft een aantal standpunten van Pogge wel onderschreven. Het is opvallend dat de uitwerking van de WRR zoveel overeenkomst heeft met de positie van Rawls en toch ook elementen van Pogges positie bevat. Het is geen teken van inconsequent beleid van de WRR, maar eerder een teken dat de verschillen tussen Rawls en Pogge kleiner zijn dan ze lijken. Omdat Rawls zijn positie opbouwt vanuit een ideale theorie en Pogge uitgaat van een analyse van de werkelijkheid, is de positie van Pogge, door de empirische analyse en de concreetheid van de maatregelen, makkelijker toepasbaar op de afwegingen van de WRR dan de positie van Pogge.

Het is een gemiste kans voor de WRR om niet dieper in te gaan op het verband tussen de morele aspecten van de ontwikkelingshulp en de eigen doelstellingen. Het hoofdstuk over morele opdracht van ontwikkelingshulp heeft als conclusie “De pogingen om ontwikkelingshulp van een meer principieel fundament te voorzien, zijn interessant, maar vooralsnog is hun politieke betekenis beperkt”⁴⁶. Het advies is nu sterk gericht op hoe het beschikbare budget het best kan worden besteed. Het had ook kunnen gaan over de vraag welke keuzes Nederland moet maken in de afbakening van de doelstellingen en of het beschikbare budget wel voldoende is om de doelen van ontwikkelingshulp te kunnen halen. De doelen van de WRR zijn kwalitatieve doelstellingen, zonder dat daarbij een tijdspad of een concreet kwantitatief doel is gegeven. Daarmee ontloopt de WRR de vraag wanneer we genoeg doen en daarmee de moeilijkste keuzes in ontwikkelingshulp. Als deze onderwerpen vermeden worden, blijft de politieke aandacht ervoor vanzelf beperkt.

Het nut van de reconstructie van de doelstellingen van de WRR aan de hand van de positie van Rawls, is dat duidelijk wordt dat de WRR Rawls wel volgt in de manier waarop ontwikkelingshulp vorm moet krijgen, maar niet in hoeveel hulp gegeven moet worden.

⁴⁶ WRR (p. 41)

De WRR heeft de doelstellingen van ontwikkelingshulp kwalitatief beschreven. Er is geen concreet kwantitatief doel met een tijdsfad. Dat laat de WRR aan de politiek over. Wel geeft de WRR aan wat met het huidige budget haalbaar is, namelijk hulp aan 10 landen. De positie van Rawls heeft betrekking op een samenleving van meerdere volken die gezamenlijk de arme landen ondersteunen. Dus de vergelijking met alleen het Nederlandse beleid is niet voldoende. Maar de WRR constateert tevens dat de internationale coördinatie van ontwikkelingshulp nog niet goed genoeg is. Dus het cutoff point van Rawls wordt niet gehaald. Als we het ontwikkelingsbeleid toetsen aan de maatstaf van Rawls (en Pogge) dan wordt duidelijk dat we samen met de andere landen nog lang niet genoeg doen.

Dat de WRR de klimaatproblematiek als onderdeel van de mondiale goederen als doelstelling toevoegt aan de doelstellingen voor ontwikkelingshulp is, zowel voor Rawls als voor Pogge moreel verkeerd. Het is in termen van Pogge een ontkenning van de negatieve plicht van armoede in de wereld én een ontkenning van de negatieve plicht van de klimaatproblemen. In feite adviseert de WRR hiermee te bezuinigen op ontwikkelingshulp, door een nieuwe doelstelling toe te voegen, maar geen nieuw budget. Ook voor Rawls zal de redenering van de WRR de toets van de redelijkheid niet doorstaan.

Waar de WRR geen uitspraak over doet, is wat het moreel betekent om de hulp tot slechts 10 landen te beperken. De WRR heeft een kans gemist door de morele overwegingen niet verder uit te diepen. Want niet het beschikbare budget, maar morele afwegingen zouden de basis moeten zijn voor een onderbouwing van wat we willen of moeten bereiken met ontwikkelingshulp. Zonder die expliciete morele overwegingen over waarom we 10 landen helpen in plaats van 20 of 36, is er geen criterium om te bepalen wanneer de hulp voldoende is. Met die overwegingen was het WRR-advies nog waardevoller geweest.

Literatuurlijst

- Kok-Chor Tan, Justice without borders, Cambridge, Mass, University Press, 2004 (p21)
- Rawls J., The Law of Peoples, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 4e druk 2002
- Rawls J., A Theory of Justice, Harvard University Press, 1971
- Pogge, Thomas W. “Cosmopolitanism and Sovereignty” Ethics 103 (1):48-75, 1992
- Pogge, Thomas W., Global Justice, Malden MA, Blackwell Publishing, 2001
- Pogge Thomas W., “Assisting the global poor”, in D. Chatterjee (red.), The ethics of assistance: morality and the distant needy, Cambridge, Mass, Cambridge, Mass UP, 2004
- WRR, Minder pretentie, meer ambitie: ontwikkelingshulp die verschil maakt, Amsterdam University Press, jan 2010